

EESTI RAHVASTIKUARENGU AASTARAAMAT

1.01.2002—31.12.2002 (leping 1-11/02/7)

ARUANNE

Eesti Rahvastiku Aastaraamat 2002 alustab sarja, mis on kavandatud pidevana. Sarnaselt demokraatliku ühiskonnakorraldusega Euroopa riikidele, kus asjakohaste väljaannete traditsiooni loetakse aastakümnetega, teenib algav sari kaht omavahel seotud eesmärki. Esiteks, analüüsida olulisemaid nihkeid rahvastikuarengus, keskendudes eriti pikemaajalise ühiskonnamõjuga uusuundumuste väljatoomisele. Teiseks, asetada osundatud suundumused pikemaajaliste trendide konteksti ning riikidevahelisse võrdlusperspektiivi.

Nimetatud lähenemisviis võimaldab hetkeolukorra konstanteerimise kõrval mõista põhjuseid ja teha/täpsustada tulevikuprognose. Ühiskonna juhtimisprotsessis aitab aastaraamatu analüütiline teave võtta elutähtsate otsuste langetamisel, valdkonnast sõltumata, arvesse rahvastikutaaste tasakaalustatud arengu nõudeid. Eesti avalikkuses paistab taolise tarviduse mõistmine viimasel ajal süvenevat, mistõttu ka sellest vaatenurgast on sarja käivitumine igati päevakohane. Sarja peamise sihtrühma moodustavad siiski otsuspädevad poliitikud, riigiametnikud ja omavalitsusjuhid. Seejuures pole raamatu koostamisel tehtud hetkepoliitilist ega sisulist allahindlust, mistõttu kogumik võib sobida ka laiemale ringile.

Aastaraamatu eesmärgiseade tingis Eesti rahvastikuteadusliku oskusjõu ühendamisvajaduse ning koostöö korraldamise Euroopa asjaomaste institutsioonidega, koordineerituna Euroopa Rahvastikukomitee ja ÜRO Euroopa Majanduskomisjoni (majandusülemineku riikides) poolt. Sarja ettevalmistamiseks ja esimese raamatu koostamiseks kutsuti ellu töörühm, mis ühendas enam kui tosinat asjatundjat erinevatest teadusinstituutidest ja riigiametitest. Konsultatsioonid ja läbirääkimised eri valdkondade asjatundjatega (sh. Tartu Ülikool, EKMI, Suitsidoloogia Instituut, Siseministerium, Sotsiaalministerium, Statistikaamet) tõid esile tugevalt väljendunud arusaama rahvastikuarengu aastaraamatu tarvilikkusest ja hõlmamist vajavate teemade paljususest, samas aga vajaliku andmestiku — eriti pikaajalisi suundumusi avava teabe — lünklikkuse.

Aruandeaastal 2002 kulgesid projekti tööd kolmes põhisuunas: (1) metodoloogiline töö suunatud sarja programmi ja esituslaadi kujundamisele, (2) aastaraamatu kava ja andmestike ettevalmistus, (3) analüüs ja teemapeatükkide koostamine.

Esimese töösuuna raames koondati esmaülesandena teave rahvastiku aastaraamatute ja asjakohase metodoloogilise materjali kohta Euroopa Liidu liikmes- ja kandidaatriikides, samuti rahvusvaheliste organisatsioonide, sh ÜRO, Euroopa Rahvastikukomitee jt. teemakohased väljaanded. Kogutud teave üldistati ning esitati arutamiseks töörühmale. Arvestades aastaraamatute väljaandmise pikaajalist traditsiooni Euroopa riikides ja samalaadse väljaande olematust Eestis, kujunes ettevalmistav tööetapp planeeritust mõneti ajamahukamaks. Aastaraamatu programmi ja esituslaadi seisukohalt kesksete küsimustena olid töörühma sessioonidel (sh e-posti kaudu) arutuse all järgmised sõlmküsimused: esiteks, võrreldava trendiandmestikuga kaetud ajaperiood (perioodi ulatus, arvjadade pidevus ja andmetühikud); teiseks, kasutatavate andmeallikate valik ja kvaliteet (sündmus-, loendus-, ja/või küsitlusstatistika); kolmandaks, analüütilise vaatenurga valikud (eeskätt periood- ja kohortperspektiivi rakendamine) ning neljandaks, rahvastikutaaste sidusprotsesside (haridus, tööhõive, ainealine kindlustatus, kuritegevus, tervis jpt) hõlmamine.

Eri valdkondade asjatundjad pidasid otstarbeks keskendada sarja alustav kogumik Eesti XX sajandi rahvastikutaaste põhitrendidele, olles sellisena teatud mõttes aluseks kogu sarjale. Andmejadade lünklikkuse selgitamiseks ja põhjuste avamiseks peeti tarvilikuks lülitada raamatusse Eesti riigiandmekorralduse ülevaade, mis haaraks moodsa statistikasüsteemi ülesehitamist Eesti vabariigis, tasalülitamist ajavahemikul 1940-1991 ning taastamisülesandeid. Andmeallikate valikul leidis toetust kombineeritud lähenemine, siiski langes järjepideva andmekorraldusega riikide taustal Eesti aastaraamatu koostamisel tavapärasest mõneti suurem raskus küsitlusstatistikale, mille abil on taastatud mitme olulise valdkonna andmejadade järjepidevus. Samuti, järskude ja korduvate murrangute tõttu rahvastiku- ja ühiskonnaarengus otsustati mitme valdkonna puhul rakendada kohortkäsitlust. Asjatundjate hinnangul selgus, et mõne iseenesest väga olulise rahvastikuarengu valdkonna kajastamine võib takerduda usaldusväärse andmestiku puudumisele ja/või lünklikule andmekaetusele (sh rahvastiku turvalisus, haigestumus, eluase jt). Eelistus langes sidusvaldkondade valikulisele kajastamisele rotatsiooni põhimõttel, aastaraamatu esimesse väljaandes soovitati lülitada rahvastikupoliitika põhisektorite ülevaade.

Teise töösuuna raames valmis ja sai tööühmalt heakskiidu aastaraamatu esimese väljaande kava, järgmises (ala)peatükilises liigenduses:

1. RAHVASTIKUSTATISTIKA ALLIKAD JA RIIGIANDMEKORRALDUSE ARENG
 - 1.1. MODERNSE ANDMEKORRALDUSE KUJUNEMINE
 - 1.2. ANDMEKORRALDUSE KATKELISUS JA PEAMISED ANDMEALLIKAD
 - 1.3. ANDMEVÕRRELDAVUS JA -KVALITEET
 - 1.4. RAHVASTIKUSTATISTIKA ÜHTLUSARVUTUSED
2. RAHVAAARV JA RAHVASTIKU PAIKNEMINE
 - 2.1. RAHVAAARVU KUJUNEMISE TAGAMAAD
 - 2.2. EESTI RAHVAAARVU DÜNAAMIKA
 - 2.3. RAHVASTIKU VANUSKOOSTIS
 - 2.4. RAHVASTIKU PAIKNEMINE JA ASUSTUS
3. RAHVASTIKU VANUSKOOSTISE TEISENEMINE JA RAHVASTIKUVANANEMINE
 - 3.1. VANUSKOOSTISE TEISENEMISE TAGAMAAD/PÕHJUSED
 - 3.2. EESTI RAHVASTIKU VANUSKOOSTISE TEISENEMINE
4. PÕLVKONDADE VAHELDUMINE JA RAHVASTIKUTAASTE
 - 4.1. TRADITSIOONILISELT MODERNSELE JA POSTMODERNSELE SÜNDIMUSELE
 - 4.2. SÜNDIMUSÜLEMINEKU AJASTUS EESTIS
 - 4.3. EESTI RAHVASTIKU SÜNDIMUSARENG
 - 4.4. ABORTIIVSUS
5. RAHVASTIKU ELULEMUS
 - 5.1. MURRANG RAHVASTIKU ELULEMUSES
 - 5.2. EESTI RAHVASTIKU ELULEMUSARENG
 - 5.3. SUREMUSKÄSITLUSE KOKKUVÕTTEKS
6. KOOSLUMUS JA SELLE VORMID
 - 6.1. EUROOPA ABIELUMUSTÜÜBI TÕUS JA LANGUS
 - 6.2. EESTI RAHVASTIKU KOOSLUMUSARENG
7. RAHVASTIKUMÕJUNE POLIITIKA
 - 7.1. RAHVASTIKUARENGULINE RAAMISTIK
 - 7.2. RAHVASTIKUMÕJUSE POLIITIKA ARENGUJÕONED EESTIS

Kava realiseerimine tugines andmestike teemajärgsele koondamisele ning analüüsile. Aastaraamatu koostajatele pakkus analüüsi teostamisel olulist tuge harmoniseeritud loendus- ja sündmusstatistikal põhinevate protsessinäitajate aegread Eesti Rahvastiku Andmepangas, samuti sündmuslooliste riigiuuringute, eeskätt Eesti Pere- ja Sündimusuuringu individuaalandmestik. Andmekorralduse käsitus nõudis omaette küllalt mahukat arhiivitööd (Riigiarhiiv, Statistikaamet), kuivõrd protsessijärgne ülevaade sõjajärgsete agregeeritud andmestike olemi kohta osutus mittetäielikuks. Samuti oli töös oluline roll täita EDA/EKDK teabekogul, mis koondab andmekorraldusala seisukohalt olulisi, kuid üldarhiivides tüüpiliselt puuduvaid teavikuid (metodoloogilised materjalid, juhendid, isikusündmuste dokumentatsioon jpm).

Kolmandal tööetapil valmisid aastaraamatu temaatilised peatükid, mis läbisid väiksemas töörühmas esmase sisutoimetuse ja ühtlustuse. Käsikirja mahuks kujunes 210 lehekülge rohkem kui 70 arvjoonisega. Tulemuse seisukohalt väärib äramärkimist mitmesuunaline riigisisene ja rahvusvaheline koordineerimine. Riigisisene koordineerimine toimus eeskätt töörühma kaudu esindatud riigi- ja teadusasutuste vahel. Rahvusvaheline koordineerimine peateljeks olid konsultatsioonid EL liikmes- ja kandidaatriikides asjakohast programmi koordineerivate rahvastikuinstitiutidega, eelkõige NIEPS võrgustiku raames (Helsinki, Amsterdam), samuti EL, ÜRO Euroopa Majanduskomisjoni ja EN Rahvastikukomitee HLEG ekspertrühma sidemeid rakendades.

Aastaraamatu andmetööde teostamisel oli individuaalandmestike peamiseks töötlustarkvara keskkonnaks *SPSS* (Windows versioonid 6.1 ja 10.0), agregeeritud andmete töötlustel *Lotus*, versioonid 4.01 ja 5.0 (Windows), jooniste vormistamisel pakett *HarvardGraphics* ning tekstitöötlustel pakett *Word* (versioonid 6.0 ja 2000). Programmide järjepideva kaasajastamise kõrval toimus aruandeaastal ka tehnilise töökeskkonna uuendamine. Teabekogu täienes mitmelaadsete teemakohaste materjalidega.

Kokkuvõtlikult on lepingujärgse töö põhitulemus:

- (1) välja on töötatud Eesti Rahvastiku Aastaraamatu programm ja esituslaad;
- (2) teostatud on rahvastikutaaste tuumprotsesside teemaanalüüsid;
- (3) valminud on aastaraamatu käsikiri.

Lepingujärgselt ja vastavuses projekti töökavaga toimub aastaraamatu esmasväljaande kirjastamine ja trükkimine aastatel 2004-2005.